

LISA BODA

DOM KALLAR OSS
KULTURTANTER

ROMANUS & SELLING

LISA BODA

**DOM KALLAR OSS
KULTURTANTER**

OM KVINNORNA SOM BÄR KULTUREN

ROMANUS & SELLING

Romanus & Selling
Box 3159, 103 63 Stockholm
info@romanusochselling.se
www.romanusochselling.se

ISBN 978-91-89501-37-9
Copyright © Lisa Boda 2026
Omslag: Lotta Köhlhorn
Formgivning inlaga: Lotta Köhlhorn
Sättning: Gyllene Snittet bokformgivning AB
Tryck: Livonia Print, Lettland 2026
Första tryckningen

Innehåll

7	FÖRORD	<i>Locktonen från kulturtanten</i>
13	KULTURTANT	<i>Ett ord med laddningar</i>
27	KULTURFINISAR OCH LANTISTANTER	<i>På besök i Elin Wägners hemby Berg</i>
63	STATISTISKA SANNINGAR	<i>Urbana omnivorer och driftiga medelklassmammor</i>
81	DET KVINNliga ÅLDRADET	<i>Alla älskar tanter men ingen vill vara en</i>
107	JAKTEN PÅ TEATERTANTEN	<i>Nedslag i publikens och läsarens historia</i>
141	NÄR KULTURTANTEN ÄR EN MAN	<i>Udda fåglar, operabögar och medsläpade makar</i>
173	DET LIVSVIKTIGA	<i>Att inte kunna leva utan kultur</i>
203	KULTURTANTSMODET	<i>Kampen mot osynligheten</i>
243	DE FIKTIVA KULTURTANTERNA	<i>Frihetstörstande, kåta och mordiska</i>
265	DROTTNINGEN OCH DEN MOTVILLIGA ARVTAGAREN	<i>Tillbaka till Berg</i>
287	SLUTORD	<i>Kulturtantens framtid</i>
295	TACK	
297	KÄLLOR	

*Till B,
Om du inte fanns skulle någon vara tvungen att hitta på dig,
för världen behöver dig, och jag med.*

FÖRORD

LOCKTONEN FRÅN KULTURTANTEN

*Ge mig arsenik, pa-pa-pa
För stan är full av tanter
och tragik*

HÅKAN HELLSTRÖM

DU ÄR JU EN kulturtant i en ung kvinnas kropp!« utbrast min vän i Dansens hus foajé en höstkväll i början av 2000-talet. Möjligen var det den klarröda halsduken och de matchande läderhandskarna jag bar till min svarta kappa som fick in henne på det spåret.

»Modet har kidnappat kulturtanten«, klagar en av kvinnorna i boken, och hon har en poäng: att vara kulturtant har blivit synonymt med en viss klädstil. Men det innebär oändligt mycket mer. Att min vän kallade mig kulturtant berodde nog också på att det enda jag på allvar brydde mig om i 20-årsåldern var kultur och skrivande. Jag pitchade artiklar på dagarna, skrev kritik på nätterna, vikarierade på kulturredaktioner och var snart en flitigt anlitaad kugge i kulturprekariatets maskineri. En framtid med stimulerande arbetsuppgifter och usla arvoden hägrade vid horisonten.

Den medieprofil som fick mitt hjärta att banka vid den här tiden var kulturjournalisten Ulrika Knutson. Hennes bok *Kvinnor på*

gränsen till genombrott öppnade mina ögon för kvinnosakskämparna kring Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad, och det dröjde inte länge förrän jag hittade en förevändning att intervjua henne – jag skulle göra ett radioinslag om kulturtanten. Det här var 2006 och Ulrika Knutson var 49 år, men i mina ögon framstod hon närmast som ett orakel utan ålder och som kulturtanternas kulturtant. Svarta kjolsjok svepte runt benen när hon kryssade fram mellan bokstaplarna i hemmet i Uppsala. Runt halsen hade hon en turkos sjal och ett väl tilltaget silversmycke, och hon bar glasögonbågar i *cat eye*-modell – ett kulturtantsemlen om något. Blicken bakom dem var ömsom överseende, ömsom genomträngande, och när jag rotar fram programmet ur arkiven får det sin förklaring: av någon obegriplig anledning använder jag ordet »kulturkärning« i inslaget. Ulrika Knutson stönar demonstrativt – hon som precis vant sig vid ordet kulturtant! – men finner sig snabbt och bekräftar: »I mitt liv finns det inga alternativ till att vara en [suck] kulturkärning.«

Under de 20 år som gått sedan dess har jag porträtterat författardebutanter och Nobelpristagare i litteratur, intervjuat kulturpolitiker och konstnärliga ledare, scenografer, dansare och koreografer. Jag har nött teaterfåtöljer som dans- och teaterkritiker, och under senare år undervisat blivande journalister, författare och konstnärer som lärare på en folkhögskola. Jag har med andra ord intresserat mig för allt och alla inom kultursfären. Utom en grupp: publiken. Den som till en överväldigande majoritet består av kvinnor över 50 år. De som brukar kallas kulturtanter.

Vilka är de?

Jag vill veta allt om kvinnorna som möjliggör kulturlivet. De som inte kan få nog av konstnärliga intryck. De som tar sig iväg, gång på gång, kväll efter kväll, år efter år. Ensamma, i armkrok och i bredd. De som snittar tre kulturevenemang i veckan och som har stenkoll på vad som händer på teatrar, biografer, museer och bibliotek. Och som också visar vägen till konsten för sina barn och

sedan sina barnbarn; som bjuder med sig kollegor, bekanta, grannar och nya svenskar. Som då och då drar med sig motvilliga makar – eller lämnar dem hemma framför tv:n. De för vilka kulturen är mer livsstil än tidsfördriv. Och ibland, när allt faller, det som ger ork att fortsätta.

Kristina »Pyttan« Krantz från Falun sammanfattar det så här: »Kultur – för mig är det ett sätt att leva. Något att vara i. Man kan vara i kulturen när man är jätteglad, när man är nyförälskad, när man är sviken och övergiven, när man är deprimerad – kulturen finns alltid där för mig. Ibland tänker jag att vad sjutton, det måste finnas andra sätt att förhålla sig till alla de här sakerna i livet! Men oftast tänker jag bara tack.«

Kulturtanter är sällan upphöjda kulturskapare. De verkar på ett annat plan. Som möjliggörare. Och som arrangörer; stora delar av den svenska landsbygden skulle vara helt utan kultur utan dessa kvinnors engagemang och oavlönade arbete. Nåja, en del män bidrar också, fast de är betydligt färre.

Varför kvinnor är så överrepresenterade som kulturbesökare har varit förvånansvärt svårt att finna svar på. Avhandlingar och myndighetsrapporter snuddar vid gruppen, men de är sällan i fokus – i regel är det viktigare för berörda aktörer att ringa in dem som *inte* tar del av kulturen.

Något jag inte saknat har varit kulturtanter att intervjua. Det gick så långt att jag fick utlysa kulturtantsstopp. Att begränsa urvalet har varit nödvändigt. Jag har prioriterat att träffa kvinnor som bor och verkar på landsbygden, bortom storstädernas kulturella infrastruktur. Några är kulturproducenter, men professionella kulturutövare har jag i huvudsak valt bort. Deras, liksom opinionsbildares tankar och debattinlägg, finns att tillgå via andra plattformar.

Ett tidigt bollplank var Eva Bünger, pensionerad bibliotekarie och kulturtantskännare av rang. Jag reste till henne i Småland, och blev till min förtjusning inkvarterad i författaren och kvinno-

sakskvinnan Elin Wägners hem. Där, på Lilla Björka, stod kulturtanterna som spön i farstun. Berg fick följaktligen bli bokens exempelby, till vilken jag flera gånger återvänt för att lära känna kulturtanter i olika falanger.

Jag har rest till Göteborg, Malmö och Haparanda. Att gå ombord på magasinet Vi:s litteraturkryssning var en lyckträff: en färja lastad med läsande kvinnor från hela landet, med varierade bakgrunder och ekonomiska förutsättningar. Intervjuer, men också mer informella samtal på branschtillställningar och privata fester, har bidragit till en sammansatt bild av dagens kulturtanter. Ändå kan varken jag eller de som kom med i boken göra anspråk på att tala för alla. Kvinnorna som medverkar är mellan 20 och 89 år. Tantledet av ordet blev snabbt ett centralt tema. Samtidigt är kvinnorna påfallande icke-nostalgiska; de vill leva fullt ut och bli tagna på allvar – oavsett ålder.

Med detta sagt går det inte att ignorera de orosmoln som svävar över de vita sockervaddsspröda frisyreerna i salongerna. Hur länge ska de orka? Och vad händer när de inte gör det längre?

På myndighetsprosa låter farhågan så här: »Särskilt i mindre kommuner och på landsbygden visar tidigare studier att kulturutbudet i stor utsträckning är beroende av ett fåtal ideella aktörer. Där riskerar sårbarheten att förstärkas av att man står inför ett nödvändigt generationsskifte.«

Så skriver Myndigheten för kulturanalys angående hinder för ett breddat deltagande i kulturlivet.

Frågan är om vi som står näst på tur är redo att ta över. Kommer de individualistiska generationer som lever hyperdigitala liv, har konsumtion som hobby och kämpar med skör psykisk hälsa att orka arbeta ideellt för kollektivets kulturella bildning? Eller är kulturtanten som vi känner henne en utdöende art, likt de rivjärn som kunde recepten på sju sorters kakor i sömnen?

Och den så kallade finkulturen? Hur ska den överleva utan de

förkämpar som vuxit upp med idealet att förment svår kultur är till för alla medborgare, och som beredvilligt lägger den tid och ansträngning som krävs för att förstå sig på och njuta av den?

Inte ens Ulrika Knutson satt inne på svaren den gången för 20 år sedan. Att kartlägga kulturtanten var inte heller mitt huvudfokus, jag drevs snarare av en längtan efter en tillvaro fylld av förkovran och spirituellt umgänge. Det jag hörde var locktonen från ett liv som kulturtant. Ett liv som också jag ville ha.

»Att vara kulturpublik, såsom kulturtanten är, är varken lönsamt eller något prestigeprojekt; de flesta tycker att det är något lite patetiskt med att gå på kulturevenemang«, kontrade Ulrika Knutson krasst.

Den kulturälskande kvinnan har genom åren ömsom hyllats, ömsom hånats. Hånet är djupt orättvist, även om det finns ett litet antal tålamsodsprövande och demonstrativt elitistiska kulturtanter. Det finns också de som är redo att ta till våld om deras position utmanas, eller om de inte får tingu en sittplats på första raden på litteraturfestivalen. Kulturens förkämpar behöver å andra sidan kunna plocka fram kampviljan då och då eftersom våra politiker har så lätt att prioritera bort kulturen.

Att försöka få fatt på den svenska kulturtanten har varit en upptäcktsresa kantad av möten och insikter som jag inte hade velat vara utan och som har förändrat mig i grunden. Med den här boken, den allra första om de svenska kulturtanterna, hoppas jag kunna ge en mer nyanserad bild av kulturens okrönte drottningar. Och alla ni kulturtanter därute – den här boken är till er. Tack för allt ni är och gör.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

KULTURTANT

ETT ORD MED LADDNINGAR

HYLLAD OCH HÅNAD

BEGYNNELSEN VAR ORDET, OCH Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud«, kan vi läsa i Johannesevangeliet. Först när ordet fanns kunde allt annat i skapelsen beredas plats. Så varför inte börja där?

Kultur och tant, tant och kultur – kulturtant. Vid ett första påseende ter sig sammansättningen oförarglig, närmast rar. Men kulturtanten väcker känslor. Jag har fått en lur slängd i örat när jag använt ordet oförsiktigt. En bekant skrattade rakt ut när han hörde vad jag arbetade med, bet sig sedan förläget i läppen: »Åh, du skojade inte?«

»Men Lisoli, det är väl ingen som vill läsa om gamla tanter!« utbrast min kära mamma.

Ordet kulturtant rymmer en mängd föreställningar: om köns- och åldersnormer, om vilka som är värda att lyssna på, om klasstillhörighet och om tillgång till – eller brist på – kulturellt kapital.

Det ruvar också på den eviga frågan om fint och fult, om vilken konst som är värd att bevara för evigheten och vilken som drar till sig de stora skarorna och därmed klarar att stå på egna kommersiella ben. För vem ska annars stå för notan? Men framför allt ringar ordet in den grupp som möjliggör ett rikt kulturliv i Sverige idag.

I pressarkivet dyker kulturtanten upp första gången 1996 som signatur på en insändare. Därefter dröjer det nästan 20 år innan hon kommer in i Svenska Akademiens ordlista. Först när svenskarna

använder ett ord i tillräckligt hög utsträckning kvalar det in, och 2015 är kulturtanten etablerad.

Definitionen lyder: »Kvinna som konsumerar eller ägnar sig åt kultur.« Värt att notera är att det är infört utan det för somliga ord använda tillägget »nedsättande«.

Den som söker sig bortom ordboksneutraliteten kommer snart att trilla över estradpoeten Emil Jensens passionerade kärleksbrev till Sveriges alla kulturtanter. Han läste upp det i Sveriges Radios program Godmorgon världen 2017, och därefter har det dykt upp igen i sammanhang där kulturtantshyllningar varit påkallade.

Ett utdrag:

En kulturkväll utan kulturtanter skulle bli en kväll utan själva arrangören som gör den, och dessutom helt utan någon som ser eller hör den. Det hade inte funnits någon publik för all dramatik, lyrik och smal musik, all den scenkonst som inte redan är känd musikal eller sänd melodifestival. Tomheten utan dem vore total.

»Tack alla briljanta kulturtantdiamanter«, avslutar Emil Jensen brevet.

Och det finns fler påhittiga benämningar som visar på den tack-samhet som många känner gentemot diamanttanterna. »Kulturbärarna« är vanligt förekommande, liksom »kulturens möjliggörare«. »Kulturdrottningar« och »kulturens dolda gudinnor« tillhör de mer storvulna epiteten, de som dyker upp som förslag på vad gruppen borde kallas *istället* för kulturtanter.

Samtidigt görs återkommande tappra försök att återupprätta det redan etablerade kulturtantsordet, att »reclaima« det och ladda om det med positiva associationer. Hos institutioner och producenter – som har ett minst sagt ambivalent förhållande till sin kärnpublik – dyker det med jämna mellanrum upp peppiga sats-

ningar under kulturtantsflagg. Göteborgsoperan har exempelvis haft en kulturtantspodd, och Kalmar konsthall arrangerade ett kulturtantstriathlon för att hylla den grupp som alltid varit den första att stötta konsthallen. De tävlande skulle under en dag kämpa sig igenom de tre grenarna utställning, stadsvandring och konsert, och de som tog sig igenom alltihop belönades med ett tjugigt diplom.

I Helsingborg drog staden 2011 igång en kampanj där helsingborgare i alla åldrar, av alla härkomster och kön, poserade på affischer och i sociala medier under pratbubblor med texten »Jag är en kulturtant«. Syftet var att visa att kulturen angår alla, och målet att få fler att köpa stadens kulturkort. Kampanjen blev så framgångsrik att den fortgick i nästan ett decennium. Orden »teater-tant« och »litteraturtant« har också tryckts upp på t-shirtar, tygväskor och pins, och sålts i samband med festivaler och andra kulturella evenemang – kulturtantsmerch är populärt.

Satsningarna kan liknas vid en slags »je suis kulturtant«-rörelse – några av dem visserligen kommersiellt iscensatta, men likväl i syfte att tacka, och att solidarisera sig med den grupp som bär kulturen. Frågan är om det går att betrakta kulturtanterna som en subkultur? »Kulturtantsidentiteten kan liknas vid andra grupp-tillhörigheter som definieras av en viss klädstil och musikmak: raggare, hippie, syntare, emo«, hävdade Bo Löfvendahl i Svenska Dagbladet i samband med att ordet togs upp i nya upplagan av Svenska Akademiens ordlista.

Men nej, inte om vi beaktar det sätt på vilket ordet används i folkmun. För medan många subkulturer uppkommit som en protest, som ett sätt att sträcka upp ett långfinger mot majoritetssamhället, går det inte att bortse från att många av dagens kulturtanter tillhör ett väletablerat samhällsskikt, en medelklass vars livsstil och kulturella preferenser kräver privilegier och självförtroende, ekonomiskt och kulturellt kapital. Dessutom – och det är viktigt

– är många som utifrån tas för kulturtanter inte alls sugna på att använda ordet om sig själva. Dels på grund av de nedlåtande associationer som häftar vid det, dels för att de inte ser sig som en del av en grupp som de själva förknippar med vissa värderingar eller med ett visst sätt att klä sig. Journalister har för vana att sticka in tillägget »självutnämnd« framför ordet kulturtant i artiklar och inslag; det ska framgå att de använder ordet om sig själva.

Spelar det då någon roll vad dessa kvinnor kallas, kanske någon suckar. Varför krängla till det? Kan vi inte bara använda benämningar som kulturkonsumenter, biobesökare, läsare eller publik? Epitet som är både könsneutrala och okontroversiella. Invändningen är begriplig, men kulturtantsbegreppet har enligt min mening ett värde i sig då det synliggör konflikter och låser upp relevanta frågeställningar om kulturens och kvinnans plats i samhället.

Hur kommer det sig till exempel att samma grupp i Norge kallas för »kulturkärningar«, medan fransmännen saknar ett specifikt ord för den kvinnliga besökaren? Och huruvida en engelsktalande person kallar gruppen för »*cultured ladies*« eller »*culture vultures*« (kulturgamar) berättar om inte annat något om den som säger det.

Benämningar uppstår inte ur ett vakuum. Tillmälen och invektiv förlorar sin laddning när maktförhållanden skiftar och normer förskjuts. En del ord slutar aldrig att uppfattas som stötande symboler för förtryck, andra införlivas i vardagsspråket. Tillägget »nedsättande« om orden »bög« och »flata« har exempelvis strukits i Svenska Akademiens ordlista (vilket inte är samma sak som att diskrimineringen upphört).

Så tvinnas språket, framstegen och bakslagen om varandra i en intrikat väv som varje gång den ser ut att vara nästan färdig repas upp igen.

Att kulturtanter inte nödvändigtvis kvalar in som en subkultur har också att göra med att de sällan organiserar sig utifrån sin kulturtantsidentitet – det är utifrånblicken som ser dem som en grupp. Inte minst klumpas de ihop av dem som sprider hat om kulturtanter. Och kulturtantens fiender finns framför allt inom nationalistiska och högerextrema miljöer. En diskussionstråd på nätforumet Flashback, startad 2019 och rubricerad »Kulturtantens betydelse för vår civilisation«, fångar hur det brukar låta i sådana sammanhang: »Kulturtanter är numera ett utgången begrepp, de finns inte längre som kulturbärare. Idag är det män som självupps-offrande jobbar för att rädda den svenska kulturen undan globalismen.«

Om jag förstår det rätt tänker sig skribenten att det en gång funnits en kulturtantstyp som kämpat för att bevara en ursvensk kulturform, och bortser från att influenser utifrån haft en stark inverkan på alltifrån folkdans till måleri. Säkerligen finns det kvinnliga nationalister med ett starkt intresse för kultur i bemärkelsen konstnärliga uttryck, men som grupp är de inte särskilt etablerade i det allmänna medvetandet.

Det återkommande i högerextrema kretsar är tvärtom att kulturtanten förknippas med »sässe«- eller vänstervärderingar, med att älska »globalismen« och »mångkulturalismen« som det heter i samma tråd, och som med en uppdaterad begreppsapparat alltså handlar om avsky för allt som anses vara »pk« eller »woke«.

I diskussionen figurerar också benämningen »batikhäxa« – enligt Magasinet Expo en av »Sverigevännernas« mest använda invektiv för kvinnliga meningsmotståndare.

»Ordet »batikhäxa« beror på att ett osunt stort antal kvinnor med humanistisk bildningsbakgrund har tagit på sig rollen som kollaboratörer och understödjare av den koloniseringsprocess

från Mellanösternländerna som hotar Sveriges urbefolkning», skriver en Flashbackanvändare.

Det handlar med andra ord om den vanliga cocktailen av invandrarfientlighet, islamofobi, antifeminism och transfobi.

Hösten 2023 fick teatergruppen Bland drakar och dragqueens utstå hot och påhopp, och som en konsekvens av det hamnade också »batixhäxorna« i skottgluggen. Det var när Haninge kommun arrangerade en regnbågsvecka i februari 2024 som två högerextrema opinionsbildare dök upp på biblioteket i Vega med kamera och mikrofon då en sagostund ledd av dragqueens pågick. Kommunens bibliotekschef och bibliotekspersonalen, samtliga kvinnor i övre medelåldern, barrikaderade dörren och sagostunden kunde avslutas. Men andra liknande arrangemang har fått ställas in eller genomföras med väktare på plats på grund av mordhot mot dragartister och bibliotekspersonal. »Det blir alltid dålig stämning när batikhäxor blir arga«, kommenterar en av männen i Vega in i kameran.

Att batik, konsten att färga tyg med rep, blivit en så hatad symbol i dessa kretsar kan härledas till att batikfärgning var populärt under 1960- och 1970-talen, åren då kvinnor stred för och fick allt större handlingsutrymme, och de årtionden som batikhäxan ännu lever kvar i. Det anser i alla fall de som ligger bakom Metapedia, ett högerextremt uppslagsverk på nätet. Batikhäxan definieras på Metapedia som »en extremt politiskt korrekt kvinna över 40 som inte bryr sig om sitt utseende. Hon bor på en dyr adress men har hjärtat i förorten, och för likt en ångvält fram sina åsikter om integration och feminism.«

Någon beskrivning av kulturtanten erbjuder Metapedia inte, men nog föreligger det ett visst släktskap mellan henne och batikhäxan utifrån karakteristiken »baktikhäxan är svag för dikter, sylöjd, teater och skulpturer i ekologisk lera föreställande kvinnors underliv«.